

родину і віддана їй, мила і гарна, доглянута. Негативні характеристики образу матері наступні: консервативна, лінькувата, непослідовна, погордлива.

10) Хлопці з повних сімей за методикою «Хто моя мама?» характеризують матір як добру, веселу, чесну, справедливу, турботливу, комунікабельну особистість, вона гарна, жіночна, спокійна; серед негативних характеристик називають наступні: сувора, непостійна, іноді груба та набридлива.

Отже, образ матері в осіб юнацького віку стає більш диференційованим та реалістичним. Він пов'язаний з такими факторами, як: тип сім'ї (повна, неповна, деструктивна тощо), стиль виховання, особливості стосунків між батьками та дітьми.

Панченко Т. С.

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНІВ РОЗВИТКУ ПРАВОСВІДОМОСТІ

Дослідження питання рівня розвитку правової свідомості особистості у психологічній науці має перманентний характер. Правова свідомість є індикатором рівня розвитку громадянського або будь-якого іншого суспільства. Вона виступає регулятором дій та поведінки людини у правовій сфері, яка має свою специфіку щодо впливу на особистість людини, а також закономірності функціонування її психіки.

Теоретичних розвідок щодо сутності, структури, чинників розвитку правосвідомості досить багато. Проблеми виникають при переході на емпіричний рівень дослідження розглядуваного феномена. Ці проблеми пов'язані здебільшого з розробкою або вибором метода дослідження, виокремленням критеріїв, які б дозволяли визначати рівні розвитку правосвідомості тощо.

Метою даної розвідки є огляд та аналіз деяких емпіричних досліджень правової свідомості та окреслення основних проблемних зон з визначення рівнів розвитку правової свідомості особистості.

Одними з перших дослідження правосвідомості у галузі юридичної психології розпочали О. Ратинов та Г. Єфремова.

Вони виділили три функції правосвідомості, які лягли в основу досліджень її структури: пізнавальну функцію, якій відповідає певна сума юридичних знань і вмій (правова підготовка); оцінну функцію, якій відповідає оцінне ставлення до права та практики його застосування; регулятивну функцію, яка реалізується за рахунок соціально-правових установок і ціннісних орієнтацій. На базі виділених компонентів утворюється ціннісне ставлення до права, правових явищ та практики застосування права. Дослідники зазначають, що саме у ставленні до права та практики його застосування містяться суттєві відмінності між законослухняними громадянами та правопорушниками [Ратинов А., Ефремова Г., 1988].

В емпіричних психологічних дослідженнях часто використовується принцип поділу за ступенем розвитку того або іншого явища. У цьому плані постає питання критеріїв, що визначають рівень розвитку правової свідомості. Фактично всі дослідження правосвідомості, базуються на вивченні її трикомпонентної структури, або одного з компонентів, залежно від тієї методологічної позиції, яку займає дослідник. Якщо ми говоримо про трикомпонентну структуру, то, ймовірно, необхідно враховувати ступінь розвитку всіх компонентів. Тут перед дослідником постає низка методологічних проблем. Зокрема, якщо визначати пізнавальний компонент правосвідомості через суму правових знань, то виникає питання: чи може високий рівень таких знань свідчити про високий рівень правової свідомості суб'єкта? З іншого боку, проблемним може бути вибір методу визначення об'єму правових знань респондента. Проблемним також є питання – чи всі компоненти рівноцінні при визначенні рівня розвитку правосвідомості, або якийсь один – домінуючий? Раніше згадувані О. Ратинов та Г. Єфремова вважали, що саме у ставленні до права та практики його застосування, міститься суттєва ознака якості правосвідомості. Тут постає наступне питання про те, що ж таке ставлення у рамках правосвідомості – чи емоційне оцінне утворення, чи це настановлення типу готовності людини до того чи іншого вчинку у сфері дії правових норм?

На рівні здорового глузду ціннісне ставлення до права та практики його застосування виявляється у соціальних уявленнях

особистості, емоційному ставленні до правових явищ, домінуючих установках. Соціальні уявлення такого роду відображають саме ті суспільні цінності, які особистість сприйняла як суб'єктивно значимі.

Багато досліджень в області правосвідомості присвячені вивченню саме змісту буденного її рівня – шляхом вивчення соціальних уявлень про право, правові явища, практику застосування права [Гулевич О., 1999; Сіверс З., 2015]. У такому випадку проводиться якісний аналіз висловлювань респондентів, кількісний та якісний аналіз асоціацій з приводу тих або інших правових категорій. Дослідження соціальних уявлень дійсно відображають буденну свідомість, зокрема й правову, яка є домінуючою серед населення. Але соціальні уявлення, відображаючи настрій, оцінні ставлення, є лише підґрунтям, а не основним показником рівня розвитку правосвідомості як регулятора правової поведінки. Зокрема, досліджуючи особливості прояву правової свідомості у контексті повсякденного буття, Ю. Борець доходить висновку, що правова свідомість пересічних громадян відрізняється емпіричною інтуїтивністю, наївністю уявлень, що ґрунтуються здебільшого на критеріях здорового глузду, а не на юридичних знаннях. Дослідниця використала анкетування, яке доповнила напівструктурованим інтерв'ю та бесідами [Борець Ю., 2011].

Ще один напрям емпіричних досліджень правової свідомості – опитування респондентів щодо їх поінформованості в області правової сфери, ставлення до правових норм та установок, до певної дії у правовому просторі. При такому підході береться до уваги частота розподілу відповідей на поставлені питання, на підставі чого робляться висновки про стан правової свідомості та напрямок її розвитку [Зубок Ю., Чупров В., 2006].

О. Схоччик на основі проведеного емпіричного дослідження серед підлітків виділила типи, які характеризуються якісними особливостями правосвідомості й відображають рівні її розвитку. При цьому враховувалися всі складові правової свідомості: соціально-правові уявлення, ставлення до явищ правового характеру, суб'єктів юридично значимої поведінки, соціально-правові очікування та готовність

діяти певним чином у правових ситуаціях при досягненні власних цілей. При цьому провідним методом виявлення основних складових правової свідомості було інтерв'ю [Схопчик О., 2008].

Л. Ясюкова, вивчаючи ставлення до законів і правового регулювання, розробила анкету, за результатами якої сформованість у людини правової свідомості оцінювалася за чотирма сферами: готовність дотримуватися правових норм у міжособистісних стосунках, у професійній діяльності, зрілість громадянської позиції та рівень правових знань. При цьому рівень сформованості або несформованості правосвідомості визначався не лише безпосередніми критеріями або її складовими, а й підкріплювався особистісними характеристиками, зокрема враховувався рівень суб'єктивного контролю, риси характеру тощо [Ясюкова Л., 2008].

Інші дослідники використовують методики, в яких відображено ставлення до соціальних норм, і на цій основі виділяють типи особистості по відношенню до права та правових явищ. Визначаючи типи особистостей та домінуючі типи ставлень особистості до права та правових явищ, вчені використовують, як правило, опитувальники. Виділені типи наповнюються змістом, який відображає домінуюче настановлення особистості щодо права та практики його застосування [Безносков Д., 2004; Шустова Н., Грищенко В., 2007].

Отже, аналізуючи емпіричні дослідження ми доходимо думки, що всі вони так чи інакше відтворюють структуру правової свідомості та базуються на самооцінці респондента. Об'єм правових знань у психологічних дослідженнях не має суттєвого значення, оскільки за ним не можна спрогнозувати правову поведінку особистості. Основними компонентами, за якими слід визначати рівень розвитку правової свідомості особистості, є ціннісне ставлення до права та практики його застосування (виявляється у соціальних уявленнях, емоційному ставленні індивіда і є складовим елементом його правового настановлення) та готовність індивіда вчинити так чи інакше у правовій ситуації. Емоційно-ціннісне ставлення є сталим утворенням, яке найважче піддається змінам, отже, можемо

вважати, що саме воно буде найвпливовішим щодо готовності особистості до здійснення тієї чи іншої дії у сфері правових відносин.

Нами розробляється анкета, в якій буде враховано: самооцінку респондентів, рівень їх обізнаності щодо права, ставлення до права та практики його застосування, а також готовність або неготовність чинити неправовим способом заради власних інтересів. Варіації відповідей стануть критеріями, на основі яких ми плануємо виділити групи молоді за домінуючими типами ставлення до права та практики його застосування. Таким чином будуть враховані всі структурні компоненти правової свідомості та їх якісні характеристики.

Партико Т. Б.

ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ПОЗИТИВНОГО САМОСТАВЛЕННЯ У РАННІЙ ДОРΟΣЛОСТІ

Одним із психологічних механізмів захисту особистості є заперечення, яке виявляється в ігноруванні потенційно тривожної інформації, «закриванні очей» на неї. Крім традиційного підходу до захисних механізмів, у яких підкреслюється ідея «викорінення» травматичного досвіду і подолання тривожних переживань (З. Фройд, Е. Джонс, М. Кляйн, Г. Нунберг, А. Фройд, К. Хорні, В. Франкл, А. Адлер та ін.), широко розповсюджені погляди на функціональне призначення цих механізмів для підтримки цілісності свідомості та досягнення внутрішнього благополуччя завдяки тому, що особа менше надає значення тому, що відбувається навколо неї (В. Ротенберг, В. Воловик, В. Від). Отож, у кінцевому результаті роль механізмів психічного захисту полягає у збереженні позитивного самоствалення людини.

У нашому дослідженні самоствалення розглядається, як відображення у свідомості особистісного смислу «Я» залежно від об'єктивної позиції суб'єкта в соціумі (В. Столін), як цілісне